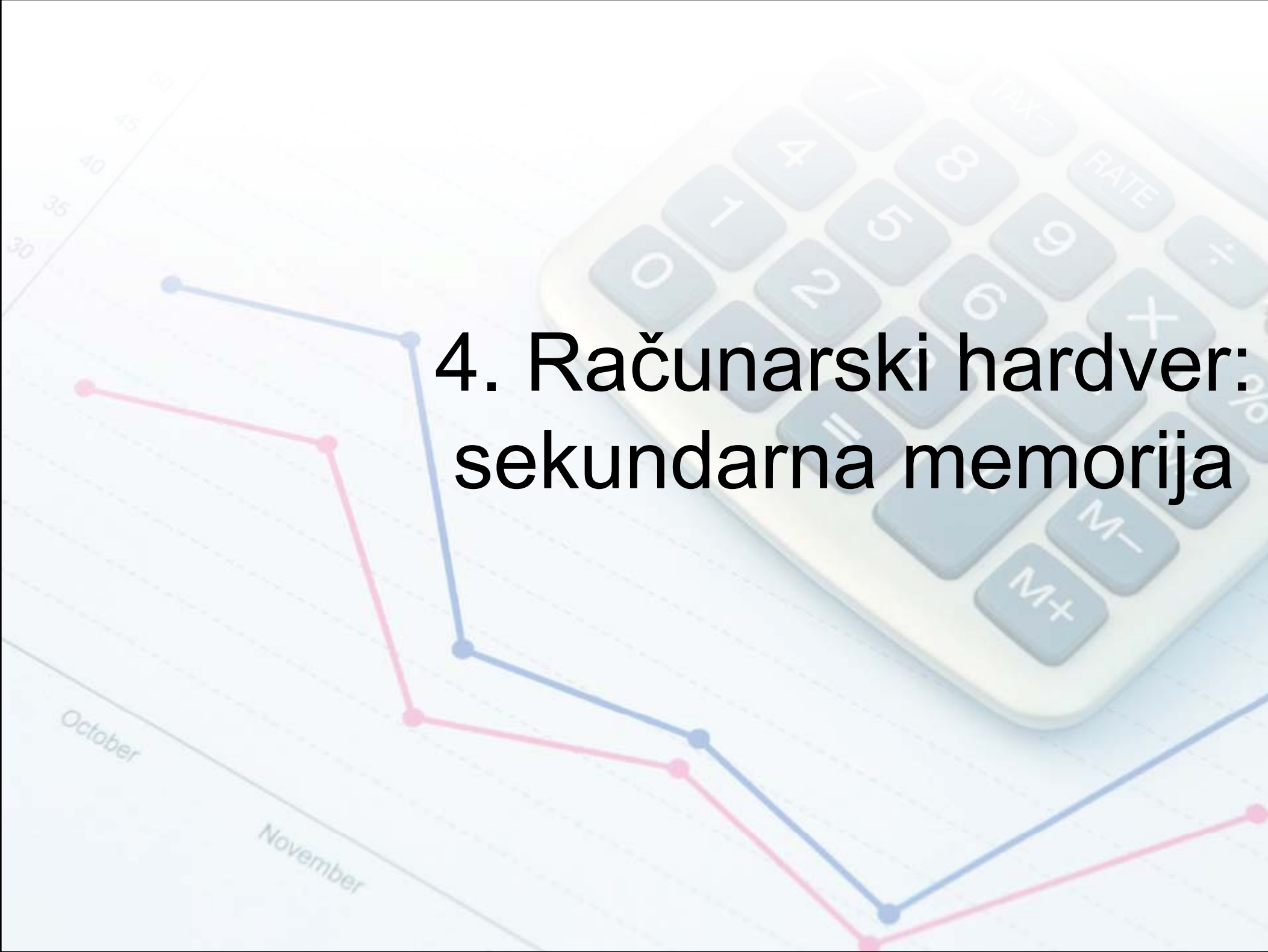

4. Računarski hardver: sekundarna memorija

Sekundarna memorija

- **Spoljna memorija velikog kapaciteta koja se koristi za permanentno skladištenje podataka**
- **Vrste sekundarne memorije:**
  - Hard disk
  - Flopi disk
  - Optički diskovi
  - USB Flash memorije

Primarna VS sekundarna memorija

- Sekundarna memorija je **značajno sporija** (više stotina hiljada puta).
- Vreme pristupa podacima kod sekundarne memorije je **vrlo promenljivo zavisno od stanja i lokacije** (npr. glava hard diska može biti blizu ili daleko od zahtevanih podataka).
- Često nije direktno adresabilna (nego zahteva rad u blokovima i/ili sekvencijalni pristup).
- **Ne gubi sadržaj po prestanku napajanja**
- Sekundarna memorija može da ima **daleko veći kapacitet**, što se koristi za simulaciju virtuelne (primarne) memorije.

Hard disk

Hard Disk Drive (HDD)

- Spoljašnja ili eksterna memorija
- Velikih kapaciteta, danas reda **500GB, 1TB, 2TB**
- Na hard disku se nalaze operativni sistem, svi korisnički programi (svi programi, podaci, muzika, filmovi...)
- Podaci organizovani u strukturu fajlova i foldera
- Broj obrataja hard diska
  - danas 7200 obr/min (rpm)
  - prethodno 5400 obr/min
- Upis i čitanje sadržaja sa hard diska (reda ms) mnogo sporiji od pristupa radnoj memoriji (reda ns)

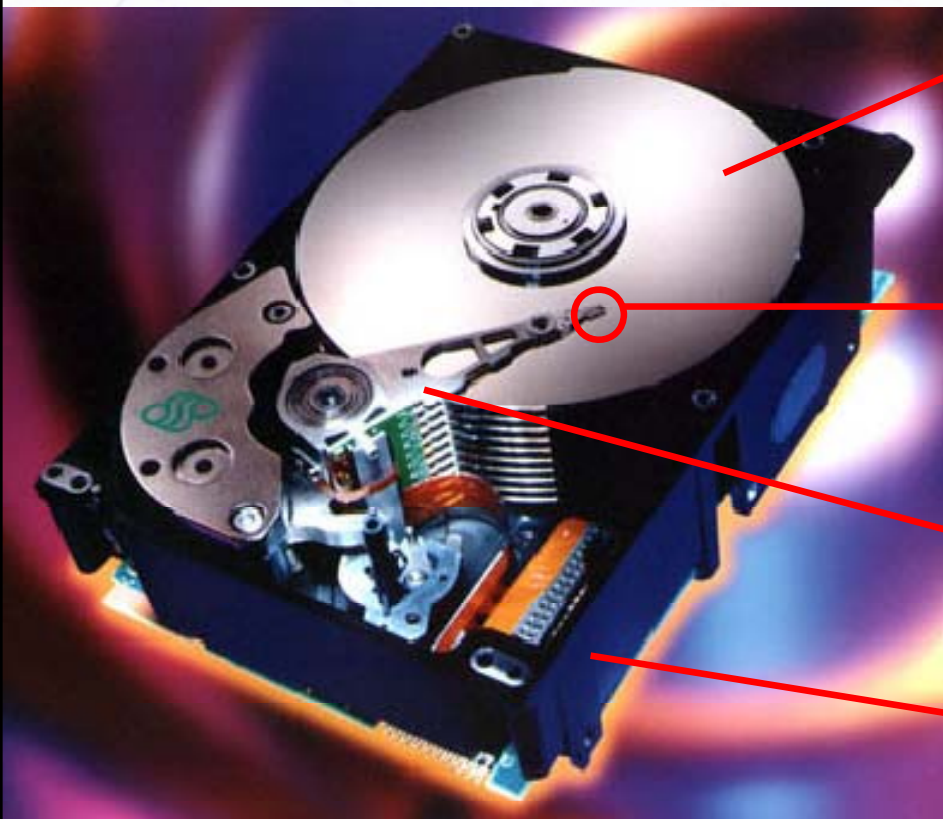
Hard Disk Drive (HDD)

- **Više staklenih ili aluminijumskih ploča - diskova presvučenih oksidom gvožđa ili legurama na bazi kobalta u poslednje vreme - feritni materijal.**
- **Podaci se zapisuju na koncentričnim stazama – trakama, izdeljenim na regione (namagnetisavanjem)**
- **Promene smera namagnetisanja predstavljaju binarne cifre**
- **Na jednoj traci može biti zapisano nekoliko desetina hiljada bajtova a na licu diska ima više hiljada staza**
- **Diskovi se rotiraju oko vertikalne osovine (od oko 7200 rpm čak i do 15000 rpm)**
- **Podaci se čitaju pomoću elektromagnetnih R/W glava kojima upravlja jedan pristupni uređaj - ruka**

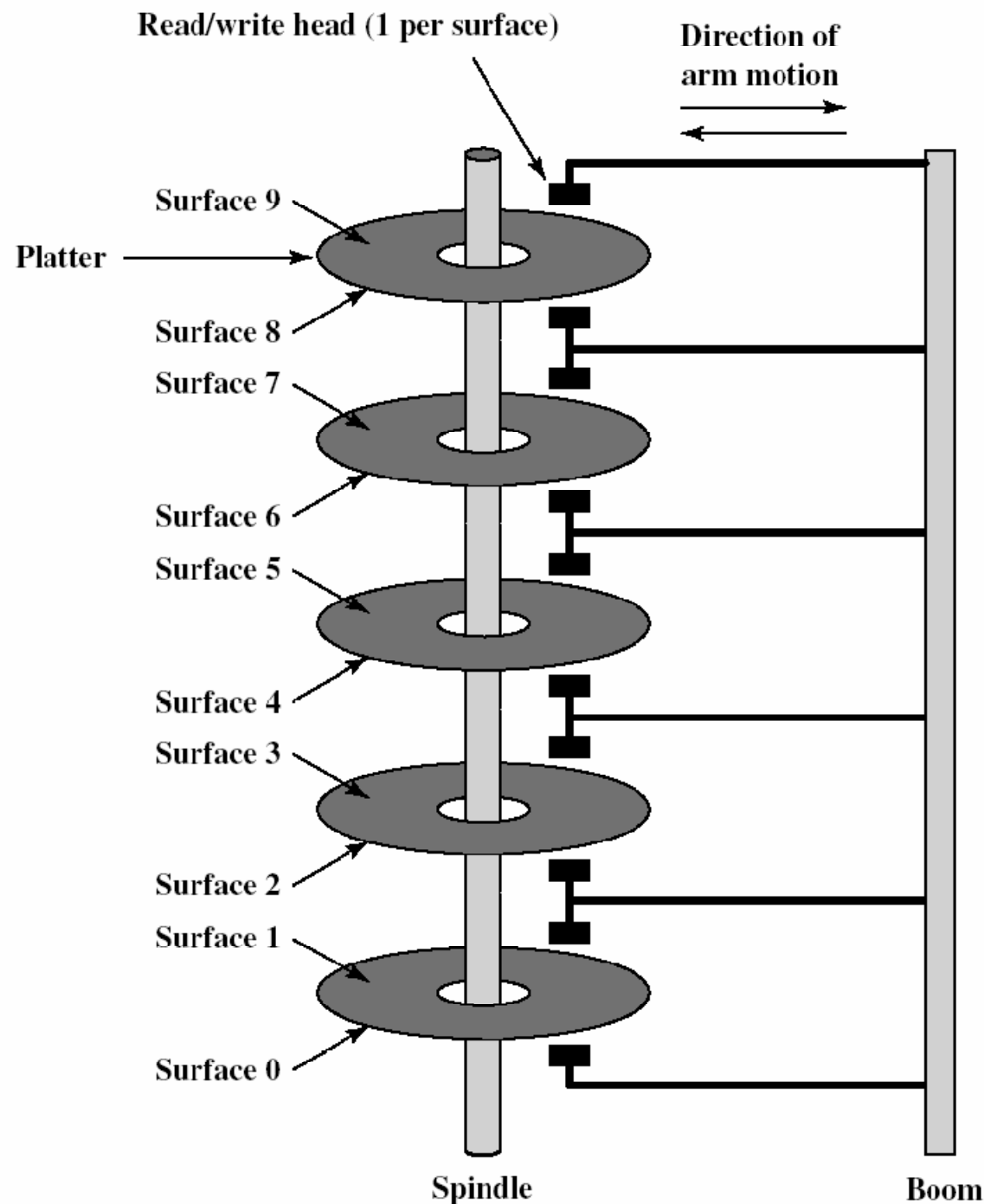
Osnovni delovi HDDa

- Kao što se vidi HDD se sastoji od više **ploča** koje se nalaze na istoj osovini i **obruč velikom brzinom**
- Za upis/čitanje podataka služi nam tzv. **glava za čitanje/pisanje** (R/W head)
- Glave se nalaze na tzv. **ruci (arm)**
- Svi delovi HDD-a su spakovani u hermetički zatvoreno kućište iz koga je izvučen vazduh

Osnovni delovi HDDa - šema

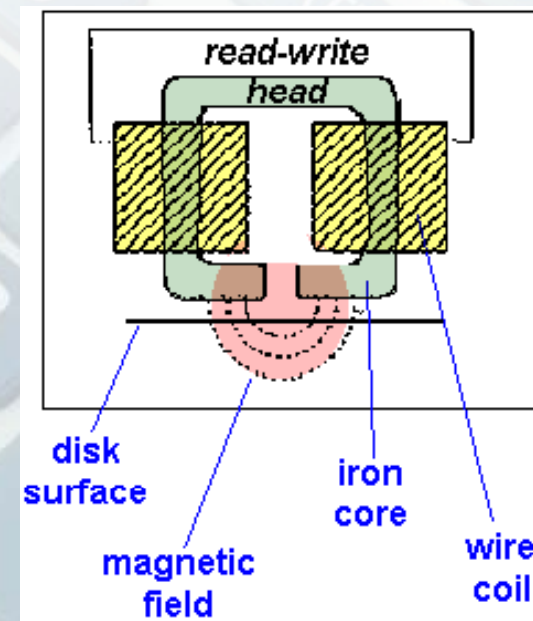
- Svaka ploča ima **gornju i donju površinu**
- Za svaku površinu postoji nezavisna glava za čitanje/pisanje

Magnetni zapis

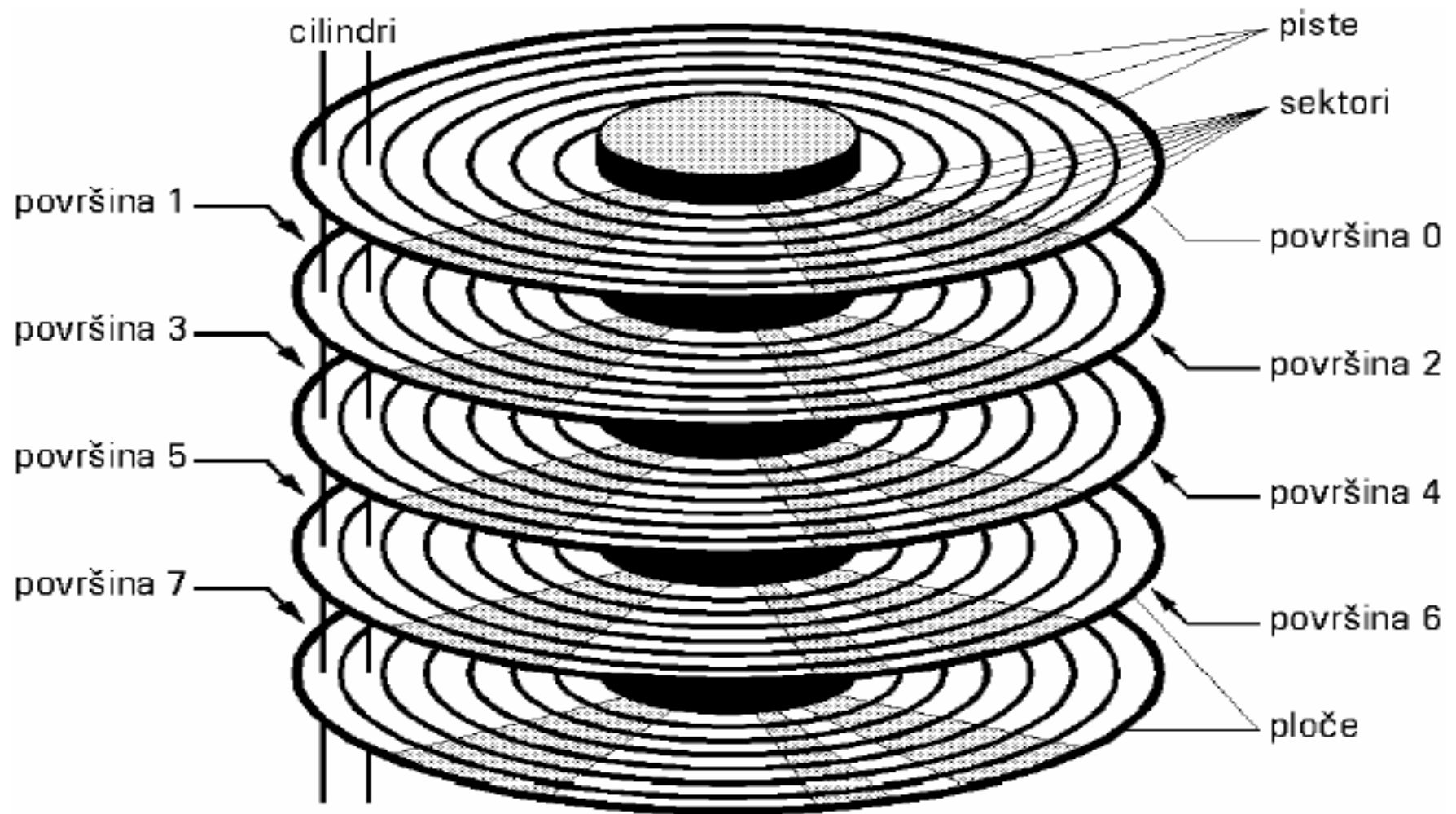
- **Magnetni zapis je jedna od najčešće korišćenih tehnologija kod masovnih memorija. Osnovni princip rada sastoji se u sledećem:**
  - **Elektromagnet na glavi može namagnetisati feritni materijal koji se pomera ispod njega (princip upisa).**
  - **Kada se namagnetisani materijal pomera ispod kalema glave, indukuje se napon u kalemu (princip čitanja).**
- **Glava za čitanje/upis je u osnovi elektromagnet sa jako fokusiranim magnetnim poljem.**

Format zapisa

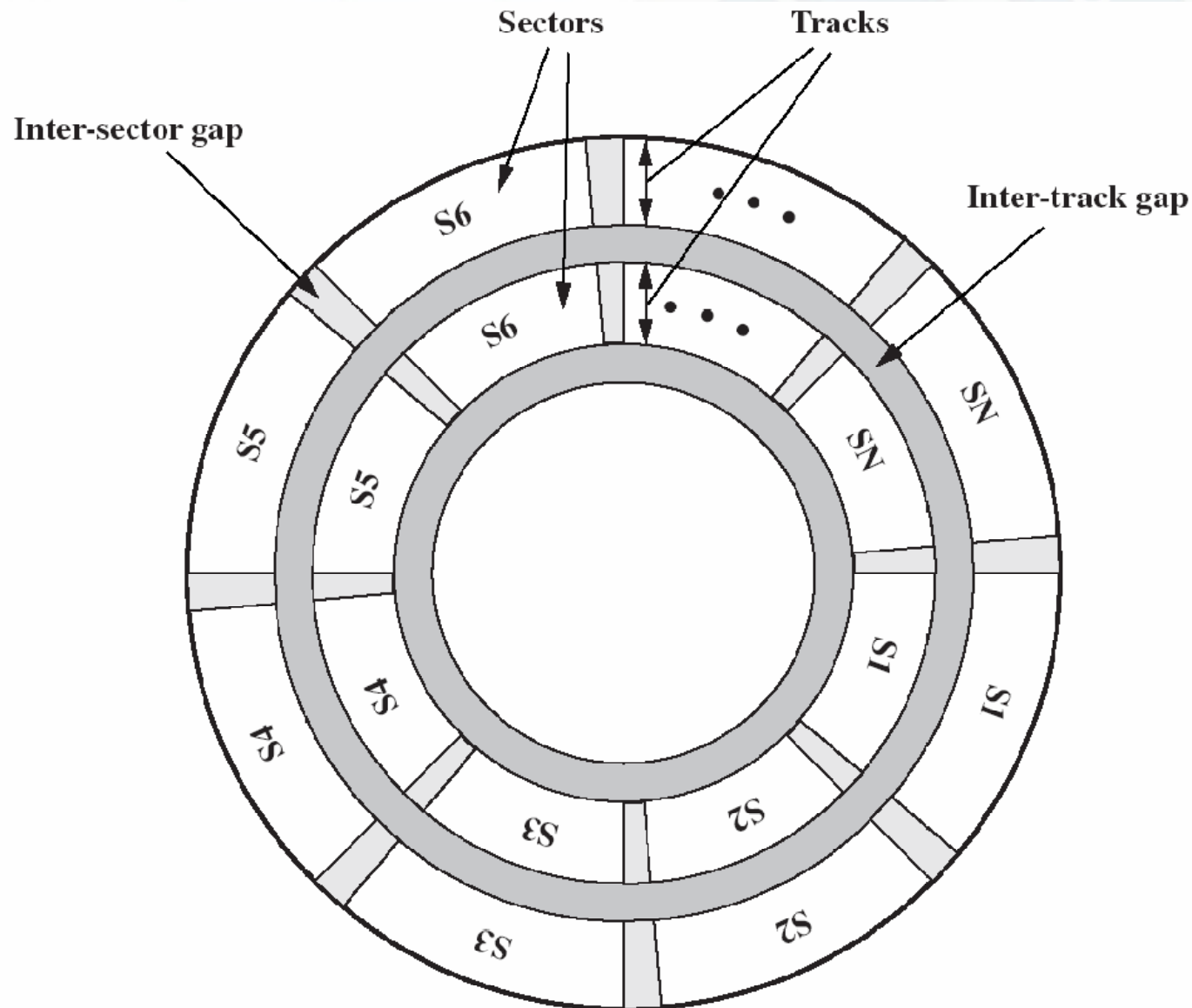
- Ploča hard diska je podeljena na koncentrične prstenove – **staze, trake (tracks) ili piste i sektore (sectors)**. Skup svih pisti koje se nalaze na istom rastojanju od osovine naziva se **cilindar**.
- Svaki sektor sadrži identifikaciono polje (ID) i kod za detekciju greške (Cyclic Redundancy Check - CRC).
- Između sektora kao i između staza postoje praznine (**gap**) koje su neophodne za njihovo razdvajanje kao i da omoguće da se jedan sektor menja a da ne postoji uticaj na susedne sektore. Ovakvo uređenje podataka zove se **format**. Ukupan broj bitova koji se može zapisati na medijumu se zove **neformatirani kapacitet**.
- Iznos koji ostaje aktuelnim podacima (oduzimaju se gapovi, ID polja i CRC-ovi) predstavlja formatirani kapacitet. Formatirani kapacitet je broj koji je interesantan krajnjem korisniku, pošto je to iznos korisničkih podataka koji se mogu čuvati.

Cilindri, površine, sektori,...

Pamćenje podataka na jednoj ploči

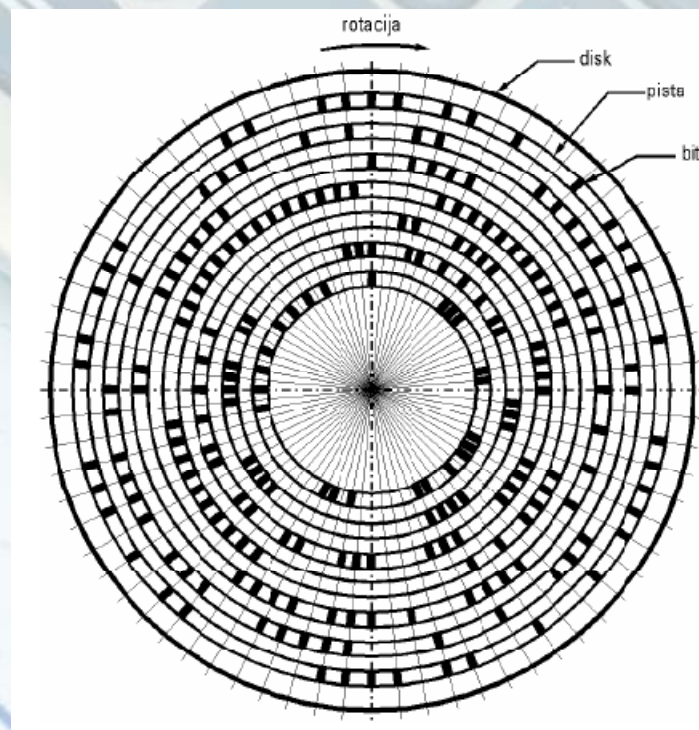

Funkcionisanje HDDa

- Dužina svake piste je **manja što je ona bliža centru diska, a veća što je dalje od centra.**
- Kod najvećeg broja sistema, disk se **obrtne oko svoje osovine konstantnom (ugaonom) brzinom.**

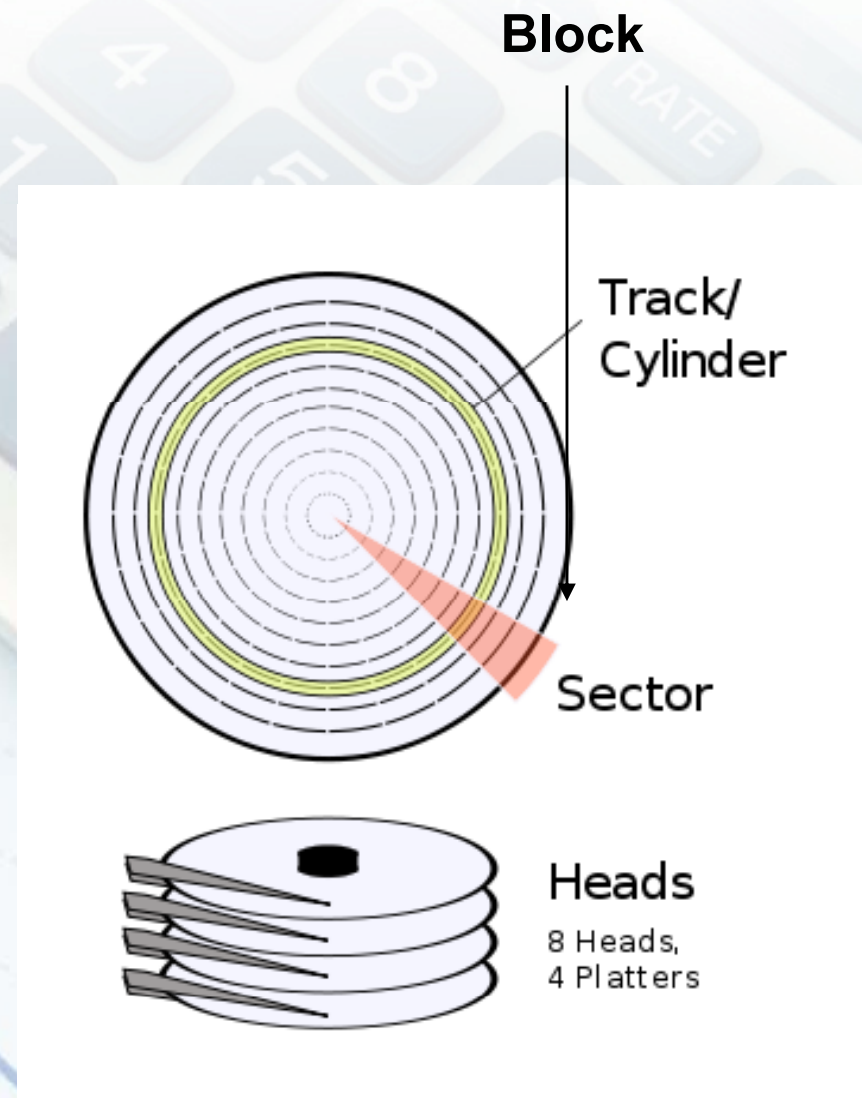
Brzina prenosa podataka je konstantna, na svakoj pisti se smešta isti broj bitova, gustina zapisa je najveća na pistama bliže centru.

Kod nekih sistema **brzina diskova varira sa ciljem da se sačuva ista gustina zapisa po pisti**, pa se na taj način povećava ukupni kapacitet tj. veći broj podataka se smešta na pistama udaljenijim od centra. Ovakvo rešenje je mnogo složenije.

CHS

- **Cylinder, Head, Sector**
- Hard disk je podeljen u blokove (**block**)
- Blok je ujedno i najmanja količina podataka koju je moguće preneti sa ili na disk (najčešće je 512B)
- Svaki blok specificira se sa tri broja: **broj cilindra (cylinder)**, **broj glave (head)** i **broj sektora (sector)**.
- Prilikom čitanja, najpre se ruka postavi da čita odgovarajući cilindar, a zatim se, u trenutku kada odgovarajući sektor prodje pored glava, izvrši čitanje sa odgovarajuće glave

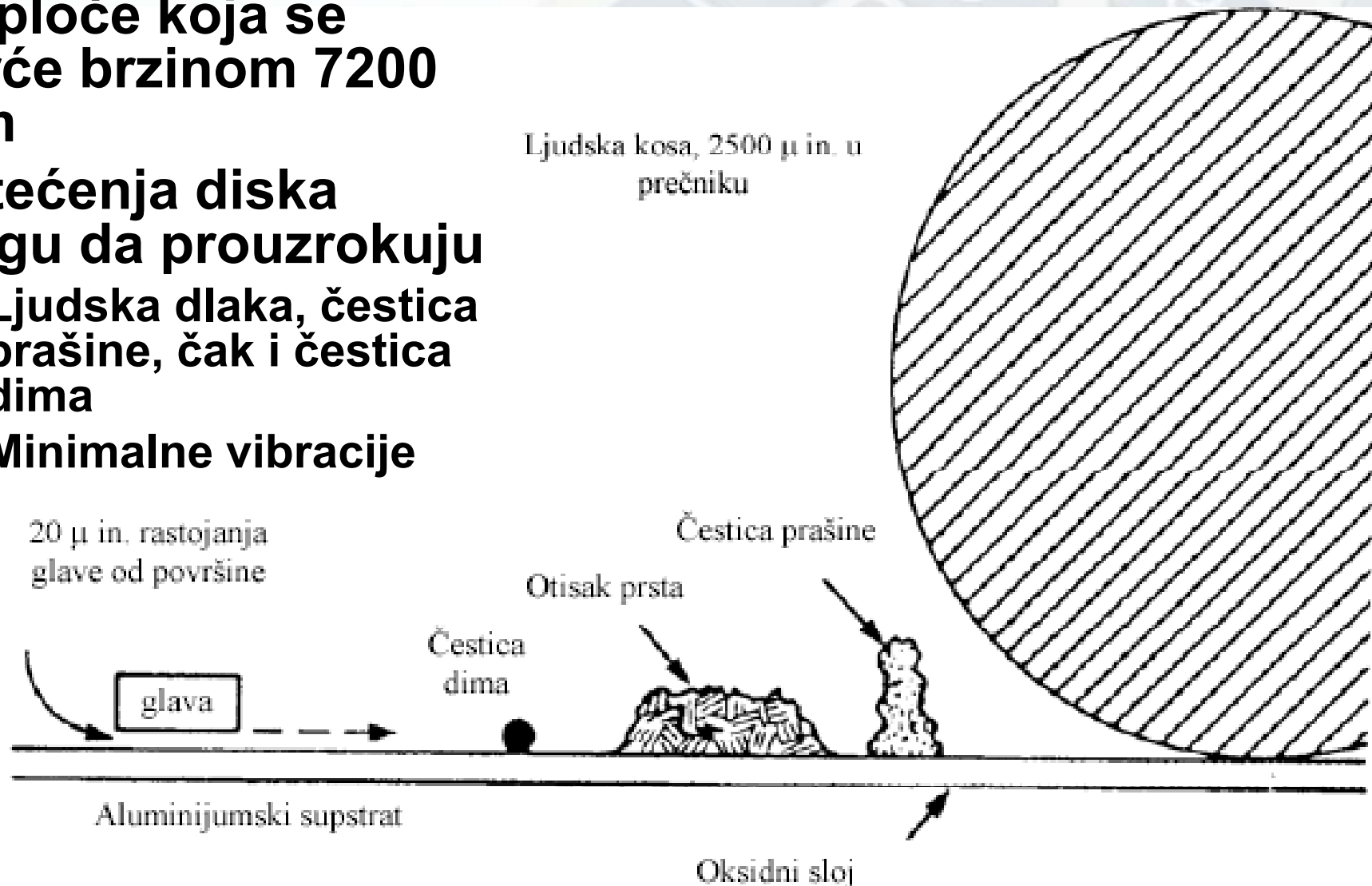

Vreme pristupa HDDu

- **Seek time** (vreme pristupa) – vreme koje je potrebno da ruka postavi glave za čitanje iznad odgovarajućeg cilindra
- **Kašnjenje zbog rotacije (rotational delay)** – srednje vreme koje protekne od kako se glave postave iznad cilindra do kad prođe odgovarajući sektor – uvek manje od perioda rotacije ploča
- **Vreme prenosa podataka (data transfer time)** – vreme potrebno za transfer podataka
- **Srednje vreme pristupa (total average access time)** – ukupno vreme pristupa HDDu (zbir gore navedenih vremena)

Fizička oštećenja

- Glava se nalazi na rastojanju 20 mikrometara (1 inč=2.54cm) od ploče koja se obrće brzinom 7200 rpm
- Oštećenja diska mogu da prouzrokuju
  - Ljudska dlaka, čestica prašine, čak i čestica dima
  - Minimalne vibracije

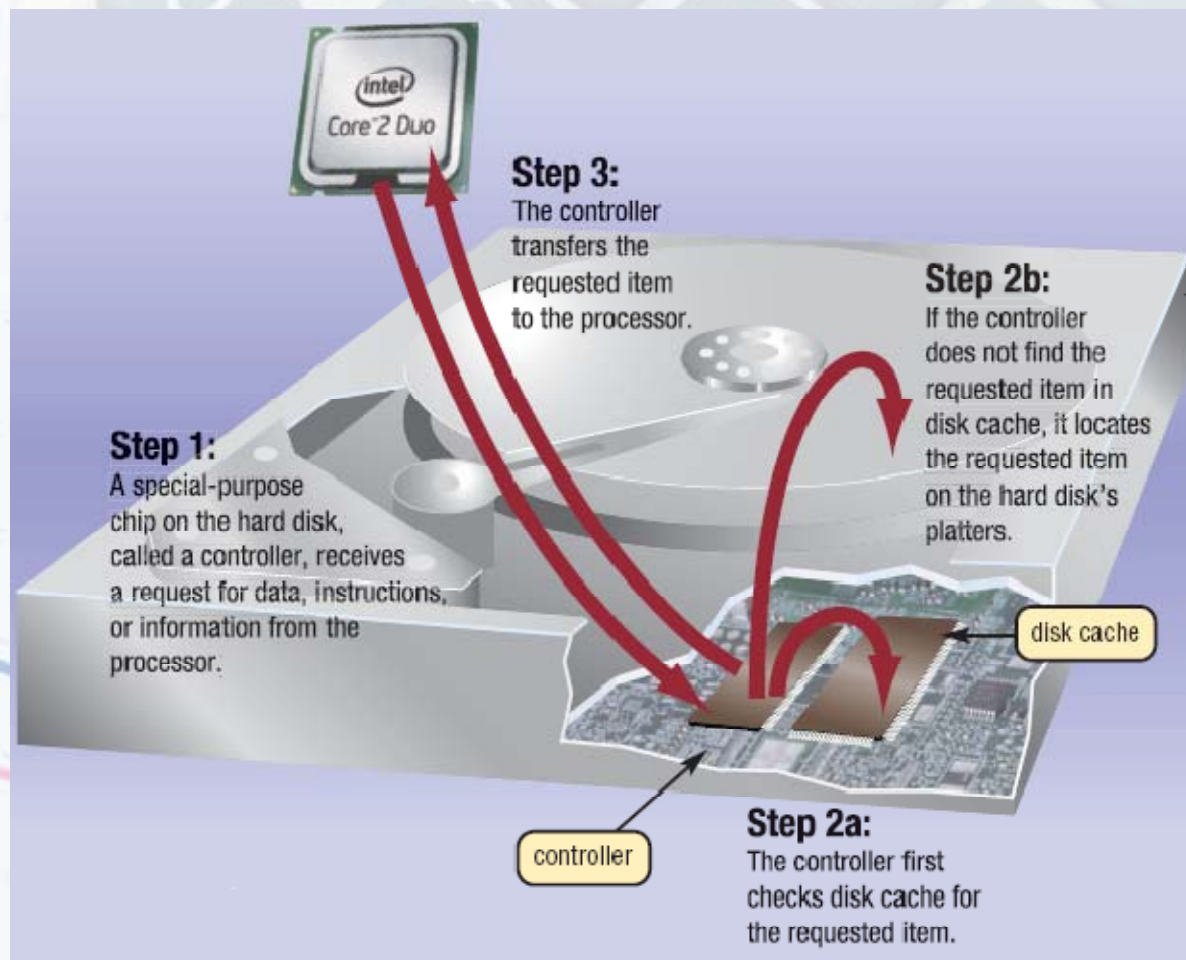

Keš diska - bafer

- **Memorijski čip koji služi za smeštanje često korišćenih podataka**

**PRVI ZAHTEV ZA
PODACIMA – ide ka
cache-u diska**

**DRUGI ZAHTEV ZA
PODACIMA – ide ka disku**

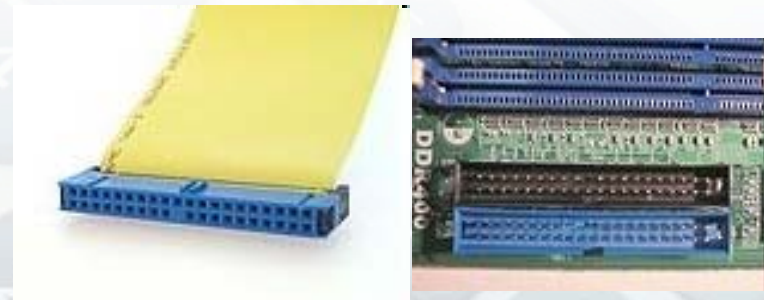
Interfejsi (magistrale, portovi)

- **Hard disk komunicira sa pločom (southbridge) a samim tim i sa procesorom preko jednog od sledećih interfejsa**
  - **ATA (IDE)**
  - **SATA, SATA II, SATA III**
  - **SCSI (scuzzy)**
    - Podržava do 16 različitih uređaja. Koristi se za veoma brze uređaje i najčešće za servere, radne stanice, itd..
- **Interfejs je direktno povezan sa HDD kontrolerom (uređaj koji obavlja transfer podatak na i sa HDDa)**
- **U novije vreme postoje eksterni hard diskovi koji se vezuju na USB ili IEEE 1394 (firewire) port.**

[S]ATA interfejs

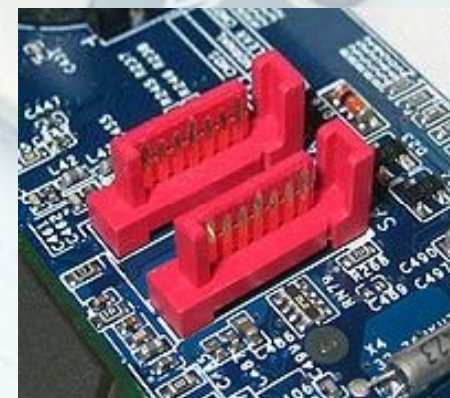
- **ATA (Advanced Technology Attachment)**

- Stariji interfejs (nov naziv : PATA)
- Omogućava vezivanje 2 uređaja (master i slave)
- Maksimalna brzina transfera 133MB/s

- **SATA (Serial ATA)**

- Brzine transfera 150-600 MB/s
- Kablovi su 8pinski za razliku od SATA gde su 40pinski
- SATA podržava hot-swap – mogućnost priključenja i isključenja uređaja u toku rada

SSD (Solid State Drive)

- Najnovija tehnologija – Poluprovodničke memorije se koriste umesto magnetnih medijuma
- **ROM (FLASH) diskovi**
  - Sastavljeni su od većeg broja čipova baziranih na FLASH memoriji
  - Ovi uređaji imaju slične brzine čitanja i upisivanja kao klasični hard diskovi
  - Nemaju pokretne delove pa samim tim ne postoji seek time i mnogo su manje osetljivi na vibracije
- **Diskovi bazirani na RAM (DRAM) memoriji**
  - Koristi se RAM memorija za smeštanje podataka
  - Neuporedivo veća brzina upisa i čitanja
  - Potreba za eksternim napajanjem i eksternim medijumom za skladištenje podataka kad nema napajanja

Prednosti i nedostaci SSDova

- **Prednosti**

- Nepostojanje mehaničkih delova – veća otpornost na vibracije, udarce, itd.
- Veća brzina pristupa podacima (ne postoji seek time, mala latencija kod RAM drajevova)
- Ne proizvode buku tokom rada
- Pouzdaniji su od klasičnih diskova i imaju veći vek trajanja

- **Nedostaci**

- Cena - 10x su skuplji po GB od klasičnih diskova
- Manjeg su kapaciteta od klasičnih diskova
- Ukoliko se često pristupa istoj (ili bliskim) lokacijama, znatno se smanjuje vek trajanja (svaka ćelija ima limitiran maksimalni broj upisa i čitanja). Zato se koristi tehnika razbacivanja podataka (wear leveling)

Današnji hard diskovi

- **Western Digital Caviar Black 2TB**

- Kapacitet $2\text{TB} = 2 \times 10^{12} \text{ B}$
- Interfejs : SATA III
- Keš (bafer) : 64MB
- Brzina rotacije : 7200rpm
- Prosečno vreme pristupa : 4.2ms
- Masa 0.69kg
- Dimenzije 147 x 101.6 x 25.4 mm
- Garancija 5 god.
- Okvirna cena : 13000 din

Današnji hard diskovi

- **WD My Passport Essential Edition 250GB**
  - Mobilni hard disk koji se napaja preko USB porta
  - Kapacitet 250GB
  - Interfejs USB 2.0
  - Broj obrtaja : 5200 rpm
  - Okvirna cena : 9000 din

Optički diskovi

Optičke memorije

- **Plastični diskovi premazani slojem aluminijuma sa kojih se podaci čitaju (upisuju) pomoću lasera**
- **Vrste optičkih memorija**
  - CD (CD-ROM, CD-R, CD-RW)
  - DVD (DVD-ROM, DVD-R, DVD-RW, DVD-RAM)
  - HDDVD, Blu-Ray

CD (Compact Disc)

- **Tipovi CD diskova**

- **Audio disk** – kompakt disk koji je prvi ušao u upotrebu a koji služi za reprodukciju muzike;
- **CD-ROM** – disk koji se može samo čitati a sličan je audio disku, razlikuju se samo po načinu organizacije podataka;
- **CD-R (CD-Recordable)** – disk koji se nabavlja prazan na koji se CD-rezačem mogu samo jednom zapisati podaci;
- **CD-RW (CD-Re Writable)** – disk kod koga se više puta može zapisati na istu površinu.

- **Kapacitet CD-a je od 650MB-807MB (185MB-210MB za mini CD od 80mm).** Brzina prenosa podataka, pored ostalog zavisi i od elektromotora modela CD-uređaja, a kreće se od 2X do 52X, gde X odgovara minimalnoj brzini prenosa podataka od 150KB/s.

- **Na CD medijumima se distribuiraju programi, enciklopedije, igre i drugi multimedijalni sadržaji, a CD-uređaji mogu da čitaju i audio-diskove.**

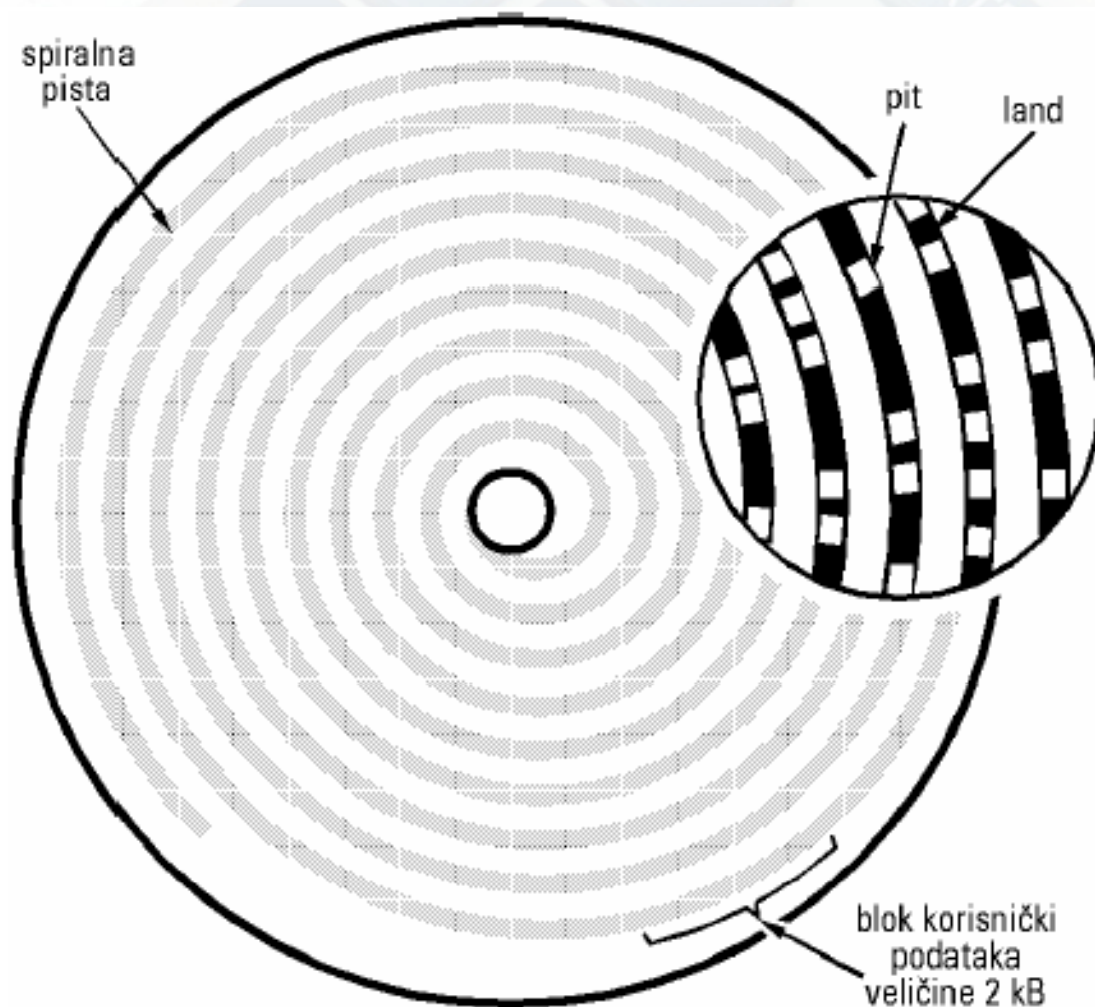
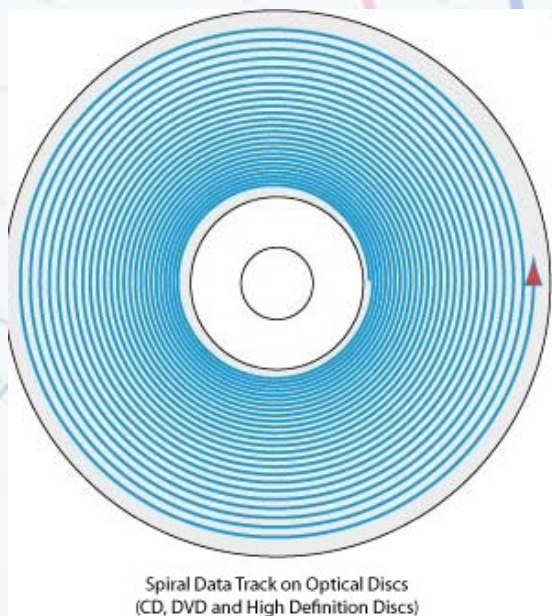
CD (Compact Disc)

- **Istorijat**

- Philips i Sony su 1978 udružili snage da bi proizvele Audio CD
- Proizvod se pojavio 1982 godine zajedno sa standardom (The Redbook-po koricama knjige)
- Propisani prečnik diskova od 120mm (4.72 inča) sa 15mm otvorom u centru i debljina diska od 1.2mm su bili odabrani tako da na jedan disk može da stane Betovenova Deveta simfonija.
- CD urađen po Redbook standardu se naziva CD/DA (Compact Disc Digital Audio).
- Nastavkom saradnje između Sonyja i Philipsa, 1985 godine predstavljene su nove preporuke koje se ticu formata CD-a (The Yellowbook, 1984)

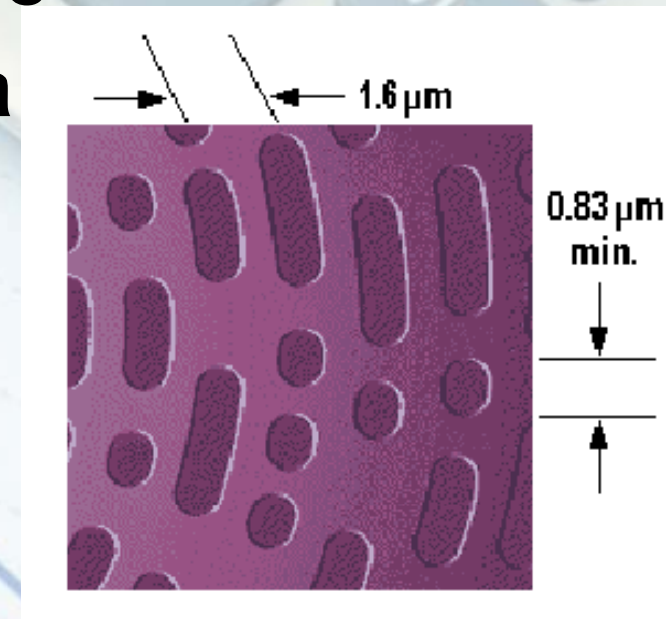
Zapis podataka na CDu

Zvučni ili računarski podaci smeštaju se spiralno na traci počevši od unutrašnjeg poluprečnika od 25 mm (posle uvodnog područja-sadržaj diska) do maksimalnog poluprečnika od 58 mm, gde počinje izvodno područje (bez podataka).

Zapis podataka na CD-ROMu (CDu)

- Svi podaci su zapisani na jednoj spiralnoj pisti (traci) dužine 5.38km, koja polazi od unutrašnjeg a završava se na spoljašnjem krugu.
- Podaci su predstavljeni pomoću **brazdi (pits)** i ravnih **površina (lands)**
- CD se sastoji od 3 sloja : sloja čiste plastične mase, sloja aluminijuma i sloja laka (plastike) koji štiti od ogrebotina i prašine
- U procesu izrade CD-ROMa, na plastičnu osnovu unosi se spirala sastavljena od brazdi i ravnih površina. Zatim se nanosi reflektujući sloj aluminijuma a zatim zaštitni sloj.

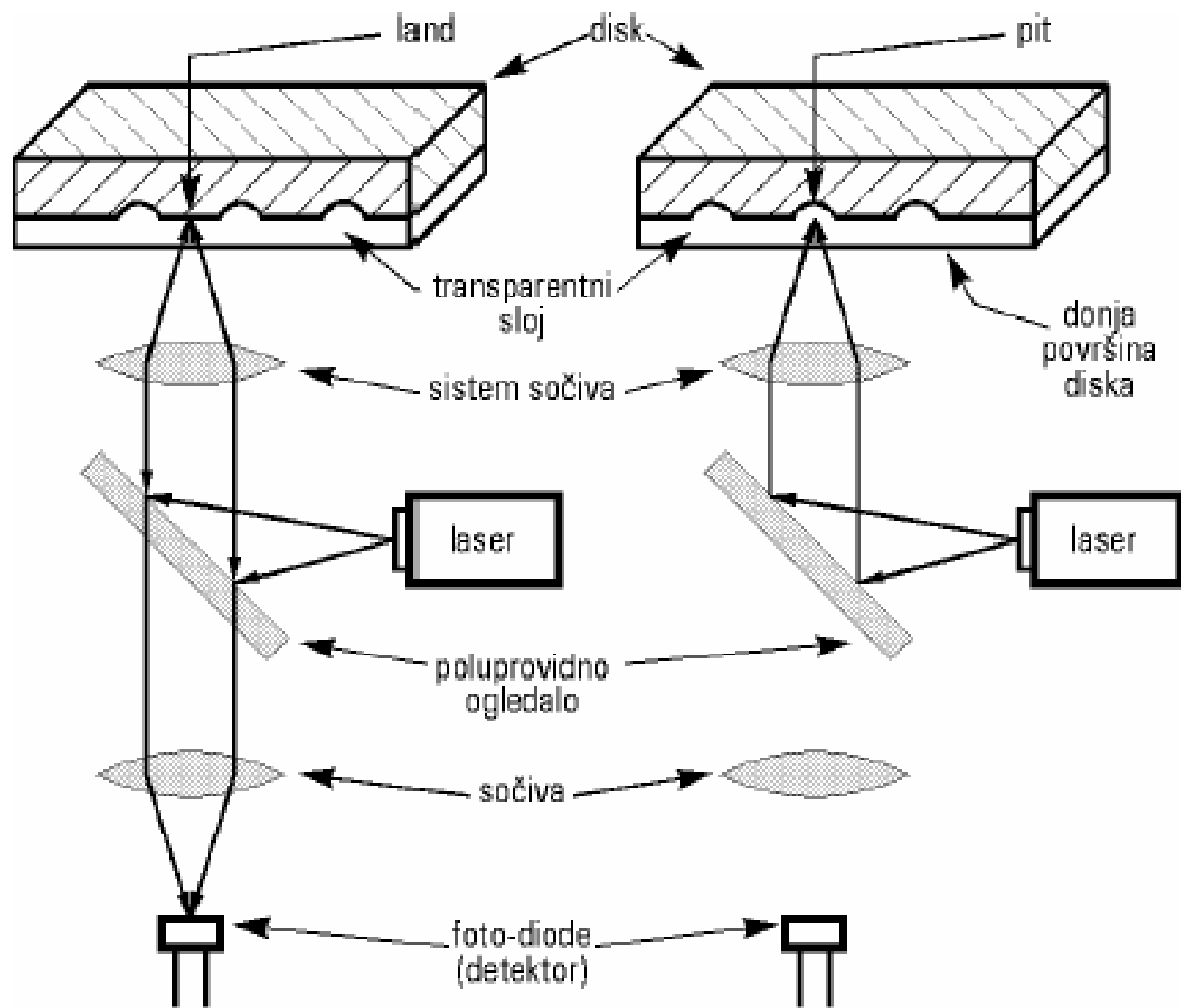

Princip rada CD-ROM uređaja

- CD-ROM uređaj za čitanje podatke sa diska (sa spiralne trake, staze) koristi **laser slabe snage**. On generiše svetlosni zrak koji prolazi kroz providan plastičan sloj (lak) i udara u metalni sloj.
- Reflektovana svetlost prolazi kroz prizmu i ulazi u fotosenzor.
- **Razlika u intenzitetu svetlosti odbijene sa brazde (pit) i intenzitetu svetlosti odbijene sa ravne površine (land) se meri u fotoelektričnim ćelijama senzora i pretvara u električne impulse.**
- Rezultat je da se nizovi brazdi i ravne međupovrši ("izbočine") interpretiraju kao nizovi **nula i jedinica**.

Princip rada CD-ROM uređaja

Princip rada CD ROM-a; (a) refleksija sa ravne površine (*land*); (b) refleksija sa rupe (*pit*).

Princip rada CD-ROM uređaja

Tehnike i brzine zapisa

- Kod CD ROM-ova se čitanje informacija vrši **po jedinstvenoj spirali**. Kao rezultat, sektori (blokovi) kod CD-ROM-a su iste dužine (2KB) nezavisno od toga gde su fizički na disku locirani.
- Pošto se blokovi citaju brzinom od oko 75 blokova po sekundi brzina prenosa je 153600 bajta po sekundi ili tačno 150KB/s, što je označeno kao referentna, **jednostruka brzina 1X**.
- Npr. moderni 40X disk ima konstantnu brzinu rotacije (CAV) od 8900rpm i postiže **brzine čitanja od oko 6MB/s ($150\text{KB/s} \cdot 40$) na spoljnim**, odnosno **oko 2.6MB/s na unutrašnjim trakama**, a **srednja brzina iznosi oko 4.5MB/s**.

CD-R (CD-Recordable)

- Pojavio se krajem 1980-tih godina
- Za razliku od CD-ROMa, na CD-R se u procesu proizvodnje **ne upisuju podaci**. Umesto plastične mase koristi se organski fotosenzitivni sloj između plastike i metala.
- Podaci se kasnije upisuju i to je moguće uraditi samo jednom (**WORM – Write Once Read Many**)
- Disk ima spiralnu stazu koja se unapred oblikuje za vreme proizvodnje, na koju se kasnije upisuju podaci
- CD-R ima isti oblik i iste fizičke karakteristike kao CD-ROM. Na diskove se podaci upisuju počevši od unutrašnjosti, pa prema njihovoj periferiji
- **Prilikom upisivanja podataka, laserom se greju odredjeni delovi spiralne staze i usled povišene temperature ovi delovi prestaju da reflektuju svetlost**
- Umesto brazdi i ravnina sada imamo delove spirale koji različito reflektuju svetlost. I pored toga, ovi diskovi su kompatibilni sa CD-ROM čitačima

CD-R (CD-Recordable)

- **CD-R dozvoljava više sesija upisivanja na različita područja na disku.**
  - Ovaj princip upisa se naziva **multisession**
  - Posle upisa svake sesije moguće je zatvaranje diska
  - Kada se disk zatvori, nema više naknadnih upisa
- **Brzine upisivanja : 4x, 8x, 12x, ... , 40x. Manja brzina obično znači bolji kvalitet upisivanja**
- **Vek trajanja CD-Ra i CD-ROMa**
  - Gornja granica – 20god
  - Realno trajanje – 3 do 5 godina
  - Usled nepravilnog rukovanja, ovaj period se dodatno skraćuje

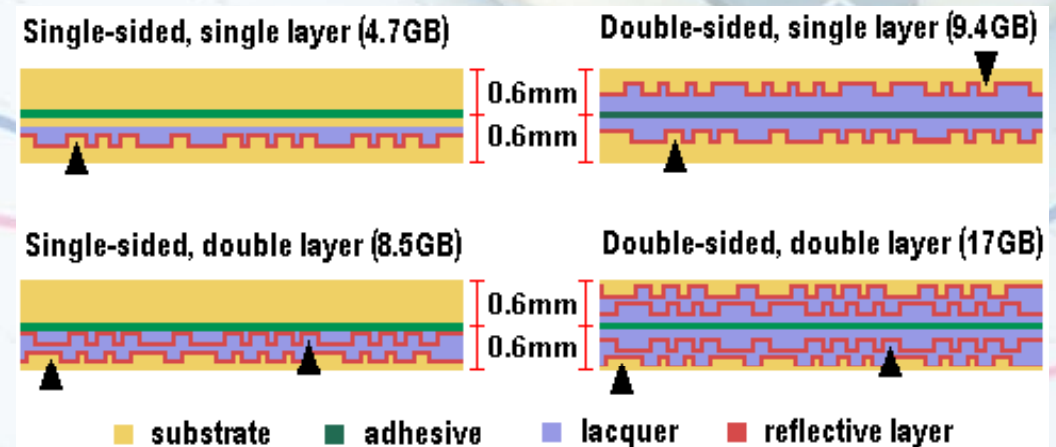
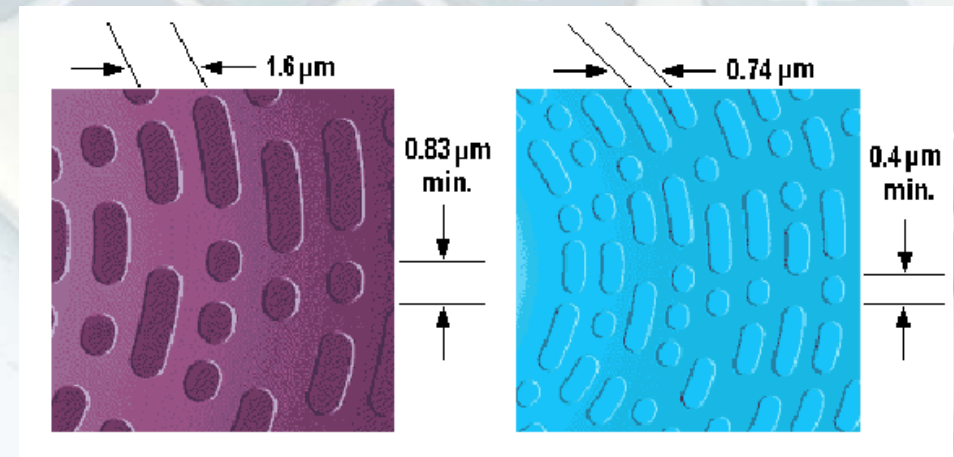

CD-RW (CD-ReWritable)

- **CD-RW omogućava više od jednog upisivanja**
- Umesto fotosenzitivnog sloja sada imamo novu supstancu (legura srebra, indijuma, antimona i telura)
  - Ova supstanca ima osobinu da ukoliko se zagreje na određenu temperaturu i nakon toga brzo ohladi, prelazi u čvrsto stanje u kome odlično reflektuje svetlost
  - Ako se zagreje na nešto višu temperaturu i ohladi, prelazi u amorfno stanje u kome ne reflektuje svetlost
  - Ove osobine se koriste za upis podataka na disk i brisanje sa diska
  - **Prilikom brisanja, briše se kompletan sadržaj diska**
- Ova tehnologija omogućava teorijski i do 1000 upisivanja
- Brzina upisa podataka je manja nego kod CD-R diskova (4x, 8x, 16x)

DVD (Digital Versatile/Video Disk)

- Kapacitet DVD diskova (4.7GB-17GB)
- Za razliku od CD diskova, trake su smeštene bliže jedna drugoj (spiralna je gušće pakovana), dozvoljavajući stoga više traka po disku. Smanjena je i širina brazde.
- Smanjeno rastojanje i veličina brazdi same po sebi daju četverostruko povećanje kapaciteta DVD-a u odnosu na CD.
- Omogućen je zapis u **dva nivoa**. Na ovaj način kapacitet jednostranog DVD diska je 8.5GB
- Takođe prave se i dvostrani medijumi čiji su kapaciteti (9.4GB i 17GB)

DVD (Digital Versatile/Video Disk)

- Takodje postoje DVD-ROM, DVD-R, DVD-RW medijumi kao kod CDa
- Postoji i DVD-RAM medijum koji omogućava pisanje i brisanje kao na hard disku. Ovi medijumi su skupi i prevaziđeni
- DVD diskovi se okreću sporije od CDova.
Pritom je 1X brzina kod DVD diskova 1250 KB/s, što je više od 8 puta brže nego kod CDova.

HDDVD i Blu-Ray

- Optički diskovi velikih kapaciteta (**25GB jednostrani, 50GB dvostrani medijum, 100-128GB jun 2010. BDXL**)
- Razvijani nezavisno od strane Toshiba (HDDVD) sa jedne i Sonyja i Pioneer (Blu-Ray) sa druge strane. U tom “ratu” formata, pobedio je Blu-Ray. HDDVD je izbačen iz upotrebe
- Koristi laser mnogo manje talasne dužine čime je omogućeno mnogo gušće pakovanje podataka nego kod DVD diskova
- Prvobitna namena: **snimanje HD filmova**

CD/DVD/Blu-Ray uredjaji

- Kompatibilni sa prednodnim generacijama medijuma (npr. DVD recorder može da čita CD (CD-R, CD-RW), da upisuje na CD, čita DVD i da upisuje na DVD)
- Vezuju se najčešće na **IDE (ATA) port** ili na **SATA (SATA II) port** na matičnoj ploči
- Postoje i eksterni USB, odnosno eSATA uredjaji
- Za svaki uredjaj se definiše maksimalna brzina kojom može da čita, odnosno upisuje određeni medijum

Neki današnji optički uređaji

- **Pioneer BDR-2205**

- Brzina čitanja CD 40x
- Brzina čitanja DVD 16x
- Brzina rezanja CD 40x
- Brzina rezanja DVD 16x
- DVD+ : Da
- DVD- : Da
- BD čitanje i rezanje max 12x
- Buffer : 4MB
- Cena : 200\$

Fleš memorije

- **Flash memory – tip EEPROM memorije**
  - Manje vreme upisa
  - Mnogo veći kapacitet (do 256Gb)
- Koriste se intenzivno kao portable memorije (izbacile diskete iz upotrebe, često kao zamena za hard disk)
- **Brzina transfera – upis do 12MB/s, ispis do 30MB/s.**
- Vrlo niska cena (“fleška” od 1GB košta manje od 500din)

